

БРАТЯ РАЙКОВИ В ТЕАТРАЛНАТА КУЛТУРА НА ВАРНА

Росица Йорданова

Abstract: *The submitted text is an attempt to summarize and understand the contribution of Raikov brothers to the creation and successful establishment of the children's theatrical culture. It studies four banks of materials. They give evidence for **active participation in the cultural life in Varna** of the two theatrical formations: Puppet pantomime theatre „Shturche”, from 1959 until 1999, and Children's theatrical studio from 1976 until 1999; **for the creation of own theatrical experiment; for orientation toward the best authors of drama for children's theatrical performances; for the unique „ultraviolet” in stage design; for national and international awards for directing, stage design and artistic achievements of the troupes; for the recognition of their achievements in the USA, Cuba, Canada, Russia, Japan, Hungary, Estonia, Latvia, Germany, France, Italy, Гърция, the Czech Republic.***

Key words: *Raikov brothers, theatrical culture, Varna.*

Когато ги назоваваме **Братя Райкови**, **братя** е като че ли малкото им име, което разшифровано означава: режисьор Райко и художник Данаил. Уникално ценностно родство, за което проф. Николина Георгиева пише: „Когато обучавам студентите по куклена режисура, едно от основните неща, което им казвам е: режисьорът и художникът трябва да бъдат като близнаци, защото в кукления театър те са равностойни. Самото куклено изкуство е синтез между изобразително и театрално изкуство; актьорът и куклата са едно тяло, от което следва, че режисьорът и художникът са близнаци. Доказателство на тази теза са братя Райкови. Истински близнаци, единият режисьор, а другият художник. Те създадоха магията „Щурче”...” (1) В продължение на половин век братя Райкови иницираха две детски театрални формации: Куклено-пантомимен детски театър „Щурче”, създаден през 1959 година и просъществувал до 1999 г. и Детско театрално студио към Драматичния театър „Стоян Бъчваров” от 1976 до 1990.

Моята аргументация за **приноса** на братя Райкови в детската театрална култура на Варна се основава на материали, които съдържат наблюдения и обосновани външни оценки на основните компоненти на театралната дейност на двете формации: **драматургия, репертоар, режисура,**

сценография, музикално оформление, актьорско изпълнение/ кукловодене и природа на театралния експеримент. Съобразно своята специфика тези материали са обособени в четири корпуса.

В първия корпус са включени над 130 публикации на театроведи и артжурналисти в периода 1976-2012 година в национални и регионални медии,* (*Библиографската справка е изготвена с любезното съдействие на Регионална библиотека „П. Славейков”, Варна) които документират събитията в художествения живот на Пантомимен куклен театър „Щурче” и „Детско театрално студио” към Драматичния театър „Ст. Бъчваров”: **премиерни спектакли, награди** получени на национални и международни театрални форуми, **гостувания** в България и в други страни, **юбилейни годишнини** на братя Райкови и на техните театрални формации. В тази група материали се открояват интервюта и разговорите на артжурналистите с Райко Райков и Данаил Райков, които откриват богати възможности да се проникне по-обстойно в естетиката на театралния експеримент, постигнат в театъра от деца за деца.

Вторият корпус е съставен от автентични документи - протоколи на художествения съвет на Драматичния театър

„Ст. Бъчваров”, Варна за периода 1975-1990 година. За първи път ще бъдат публикувани моменти от дебатите в театралната общност, когато драмата дели своята сцена с Детското театрално студио. Тези материали се съхраняват в Държавния архив, Варна. (Тревожно е, че документацията на пантомимния куклен театър „Щурче”, както и на братя Райкови, все още не е предадена във Варненския държавен архив.) **Третият корпус** съдържа една студия (2) една брошура (3) и един каталог (4), които са посветени единствено на куклено-пантомимния театър „Щурче” и мога да се четат в Регионалната библиотека „Пенчо Славейков”, Варна. Издавани по повод юбилейни годишници, тези материали съдържат поглед отвътре, опит на самите ръководители да защитят своя куклено-театрален експеримент. Въвеждането в ценностното богатство на „Щурче”, което е нещо повече от театър, то е съдба, определя изключителната стойност на тези материали. В публикуваните признания на самите „щурчета”, откриваме какво е „Щурче” за тях – някога, в началото, по-късно и в днешния ден.

В тези издания присъстват мнения на изтъкнати български творци, които са станали част от биографията на театъра, както и на експерти с международен авторитет в театъра за деца и кукленото изкуство: Валери Петров, Константин Павлов, Боян Болгар, Младен Младенов-сценограф, Ян Малик - Чехословакия, генерален секретар на УНИМА, Кристоф Раул- Полша, директор на театъра Бялисток, Куш Иван - представител на Централния професионален куклен театър в Будапеща, сенъора Елес – секретар на центъра на УНИМА- Италия, Барбара Шел-педагог, кукловод и режисьор от Франкфурт на Майн и много други. Тези материали се намират в Регионалната библиотека „Пенчо Славейков”. Студията, в която представих естетическото своеобразие на пантомимния куклен театър „Щурче” (1984), е опит да потърся отговори на множество въпроси в разговори с Райко и Данаил Райкови в самата театрална работилница (мазата на Дома на транспортните работници): Защо принципът на играта? Защо

принципът на трансформацията? Защо пантомима? Защо етюди? Какви са функциите на рисунката и музиката в създаването на драматургията? Защо колективен куклен образ? Какви са изискванията към художествения ръководител на детско творчество? Краткият отговор на Данаил Райков беше: **„Необходима е обич към децата и умение да им се вдъхне вяра в собствените им възможности”**. В статията „Детето и художественият синтез” анализирах проблема в логиката на правенето на театъра, в развоен ракурс. За творческата лаборатория на „Щурче” способността да се извършва превод от езика на едно изкуство на езика на друго е своеобразното театрално откритие. В неуморното синтезиране и експеримента се ражда собствения репертоар на театър „Щурче”, в чието създаване всеки участник има право да постигне най-доброто, на което е способен. (2)

Четвъртият корпус съдържа програми, афиши, покани и други рекламни материали за всеки спектакъл на **Детското театрално студио** за периода 1975-1990 година, които се съхраняват в архива на Драматичния театър „Ст. Бъчваров”. Те документират участието на студиото в театралния живот на Варна: премиерните спектакли; кои са актьорите от Драматичния театър, изпълнители на главните роли; какви дейности съпътстват някои от спектаклите; каква е естетическата и етичната ориентация на спектаклите. По-нататък ще представя първите две групи материали, които са част от цялостното изследване на **школата на братя Райкови в областта на детската театрална култура и педагогиката на творчеството**.

Медиите за театралните формации на братя Райкови

От проучените публикации в медиите селективно са представени рецензии в сп. „Театър”, статии в сп. „Художествена самодейност”, вестник „Народна култура” и „Култура”. В тях липсват специално посветени на театъра и студиото материали. По-често авторите, театрални критици, като Райна Джурова, Петър Филчев, Надежда Атанасова, Донка Първанова, Чавдар Добрев, Севелина

Гюрова, ги оценяват като нови тенденции в контекста на детската театрална самодейност. През 1976 година театралният критик Райна Джурова в статията „Мисли за драматургията на кукления театър”(5) констатира, че броят на утвърдените писатели, които създават пиеси за самодееен куклен театър е твърде малък. Вместо да изведе постиженията на братя Райкови които откриха Валери Петров, авторката по-нататък добавя в скоба: *„Нямам предвид изключения като например самодейния куклен театър „Щурче” при Дома на транспортните работници във Варна и някои други самодейни куклени театри”*. Следват въпросите: Защо куклено-театралната самодейност не се развива в желаните от нас темпове? Кой са причините за липсата на активност в сегашното и съществуване?

През същата година Райна Джурова пише по повод Празника на куклено-театралната драматургия в град Хасково: *„Празниците в Хасково поставиха много проблеми: и за използването на миниатюрата, което е голям успех и хубава форма за любителския куклен театър и за високо художествено ниво на някои колективи (театър „Щурче” при ПДК на транспортните работници - Варна), което е свързано с въпроса за знаещия, даровит, добре подготвен и притежаващ педагогически качества ръководител; за нравствения ефект от участието в самодейния куклен театър-та нали самодееецът е едновременно актьор, художник, сценичен работник, осветител и т.н.”* (6) Авторката определя необходимостта тези проблеми да бъдат обстойно и диференцирано разглеждани. Ключовите думи „обстойно” и „диференцирано” определят изследователската посока, която споделям и в днешние ден.

В статия за същите празници в Хасково озаглавена „Най-добрите” Донка Първанова оценява високо варненския „Щурче”: *„В последните години страната ни се радва на рядко явление в любителското изкуство – куклено театралния колектив „Щурче”,*

чиито кукловоди са деца. Спектаклите му са много интересни, ярки, високо художествени. Успехите в решаването на редица съвременни проблеми в репертоара, режисурата и актьорската игра са много. Успехи, които отдавна вече са отбелязани и в чужбина. Но колективът не престава да търси нови изразни средства, да открива нова драматургия... Развитието му е безспорно... Нашата театрална общественост добре познава и уважава делото на братята Данаил и Райко Райкови, които създадоха „Щурче” и все така всеотдайно работят за неговото развитие, за този чудесен колектив.” В следващите разсъждения на авторката, ангажирана с методическото ръководство на театралната самодейност, ставаме свидетели на констатацията: *„Днес ние с радост установяваме, че най-добрите, най-интересните явления в куклено-театралната самодейност се раждат в селата и градовете от различни краища на страната ни... Последните два града (става дума за Пловдив и Варна) вече отдавна задържат нашето внимание с двата самодейни колектива – „Маргаритките” и „Щурче”. Всичко това говори за високото равнище на днешната куклено-театрална самодейност в провинцията.”*(7) Натрапчивото налагане на опозициите професионално-самодейно; горе-долу; център-провинция, заради които си позволих по-обстойното цитиране, показва какви ценностни стереотипи определят културния контекст, в който се реализира творческата система на братя Райкови.

В специализираното списание „Художествена самодейност” театралният критик Надежда Атанасова публикува статията „Нови тенденции” върху наблюдения от Вторите национални празници на куклено-театралната самодейност в Хасково’78. В опита на братя Райкови тя открива особената роля на художествения ръководител. *„Тук именно се срещнахме с чудесния пример на ръководителите като Райко Райков (Куклено-театрален състав при ПДК на*

транспортните работници - Варна)... *Аз лично високо ценя и затова поставям особен акцент върху педагогическия подход на тези творци. За мен постигнатото по пътя на това индивидуално приобщаване на всеки самодеец на изкуството ми дава уверение за по-трайни, по-системни резултати в куклено-театралната самодейност...*”(8) Специфичните за „Щурче” качества са: *„художествени хрумвания и тяхната реализация”* и *„прозорливия, педагогически такт на Райко и Данаил Райкови, да обединяват изпълнителите, да поддържат изострено чувството им за отговорност”*. Година след тази статия Надежда Атанасова публикува *„Тематични и стилови особености на най-новата куклена драматургия”*. Привличането на безспорни творци е типично за средата на 80-те години на миналия век. „Една от най-интересните творчески личности „доближила се до кукления театър, е Валери Петров.” - пише авторката. В трите пиеси: „Палечко”, „Бяла приказка” и „Копче за сън” тя открива присъствието на Валери Петров - „деликатната поетичност”, „едва прозиращата тъга”, „бледите нюанси в драматургичното настроение” и „съвременна непрекъснатост на действието, подобна на киномонтажа”. „Бяла приказка” внася в българската драматургия за деца „мъдрия разказ” на Валери Петров за приятелството, което трябва да се цени, за детската привързаност. „Като разгръщам книжката „Бяла приказка” (изд. „Отечество, София, 1977 г.”) си мисля каква чудесна метафора създава художникът Д. Райков със своите илюстрации на „оживяващата заснежена гора”. Но авторката не търси по-обстойно връзката между Валери Петров – Данаил и Райко Райкови. Според признанието на самия Валери Петров **„От петнадесет години следя работата на братя Райкови и с радост им сътруднича. С тях ме запозна мойт приятел, поетът Константин Павлов – той беше виждал работата им и ме заведе във Варна да ги видя, и аз се убедих, че там се ражда нещо много интересно: техните пантомимни миниатюри, направени с нищо, бяха прелестни удивляващи, а и духът на**

приятелство и ентузиазъм в детския театър „Щурче” ме стопли – отдавна не бях чувствал такова нещо. Оттогава двамата братя изминаха много път, а с тях и „щурчетата”. Сега за мен те са едно от най-ценните и обещаващи явления в нашето куклено изкуство. Дано им върви и нататък и дано опазят дружбата с децата – две неща, според мен свързани за тях едно с друго”. (Представителен пантомимен куклен театър „Щурче” (1959 – 1984)(3). В горещо оспорваната пиеса на Борис Априлов „Шестте пингвинчета” в репертоара на Детското театрално студио Надежда Атанасова открива голямата тема за приятелството и дружбата: *„Авторът изтъква детското любопитство, доверчивостта, честността, чувството за колективизъм и другарство. Тук главен герой не е отделен персонаж, а групата от шестте пингвинчета..”*(9) Изборът на кинематографичния принцип, кратките завършени миниатюри, които съставят отделните епизоди на пиесата, са предпочитани от Братя Райкови и дехните деца-актьори.

Сред най-добрите познавачи на творчеството на братя Райкови е театроведа Светла Гераскова, която в определен период е част от екипа им. Във вестник „Народна култура” тя представя под заглавието „Деца в театъра” създаденото от Варненския драматичен театър експериментално детско театрално студио, чието художествено ръководство е поверено на Райко Райков - режисьор и Данаил Райков – художник, сценограф. Както в тази статия, така и в другите материали (за „Щурче” и Детското театрално студио към Драматичния театър), Светла Гераскова анализира професионално същностни моменти от творческия процес, своеобразната естетика и педагогически такт при ориентирането на художествените ръководители в зоната на детството. В края на статията е публикувано интерю с проф. Желчо Мандаджиев. Как отговаря на въпроса за програмните цели на детското студио проф. Мандаджиев: *„Добре е студиото да се утвърди като постоянна форма за*

подготовка на децата в театралното изкуство, за възпитанието им въобще. Струва ми се, че е възможно в скоро време да прерасне в младежко студио, а оттам – в младежка сцена”. На въпроса за взаимоотношенията между творческия колектив на театъра и студиото Проф. Мандаджиев отговаря: „Идеята за създаване на Детско театрално студио към драматичния театър е резултат от решението театърът да разшири контактите си с децата от града, да задоволи по-пълно тяхната потребност от изкуство. Да осъществи връзка с деца-зрителни. И с техните родители. Между театъра и студиото съществуват тесни връзки. Актьори и режисьори от театъра участват в подготовката на децата, постепенно се поражда необходимостта от създаването на спектакли с участието на деца и актьори от театъра. Работата в студиото се обсъжда от художествен съвет, търсят се бъдещите пътища за развитие на децата. Бъдещето ще покаже дали възпитаниците на студиото ще намерят своя верен път в живота. А може би някои от тях ще израстнат като нови артисти и художници, верни ценители на изкуството.” Специално внимание проф. Мандаджиев обръща на спецификата на детското творчество, където според него „има голяма непосредственост, -вяра, импровизация, наивност, спонтанна емоционална изява”. В тези качества той вижда перспективата да се превърнат в актьорско, художествено майсторство. (10) Дугите и статии са посветени на успехите на пантомимния куклен театър „Щурче” в Дните на художествената самодейност в СССР и след турнето в Югославия, в които са публикувани отзиви на специалисти, които са присъствали на представленията. Например, вестник „Далмация ” публикува част от рецензията на Пакша Фламенко: „...А куклите бяха изобретение на фантазията. Извадени от тъмнината, осветени и одухотворени от магията на флуорисцентното

осветление,...довеждаха до нас истината за характера и активното присъствие на актьорите...Куклените етюди импресивно и импровизирано изплували от тъмното /явно предпочитана форма/ не ни дадоха възможност да проследим техниката на пресътворяването, а на нас изключително много ни се искаше да знаем как става това, откъде идва и как се осъществява... Режисьорът Райко Райков доведе младата публика чрез своите възпитаници /които твърде му приличат/, а и своите „простодушни зрителни” (изцяло повярвали му) до обогатяване познанието за борбата, за вярата в преходността на злото, и то само в малкото пространство на сцената, с магията на професионализма, с техниката на „черния театър”. Специална статия Св. Гераскова посвещава на юбилейната 20 годишнина на пантомимен куклен театър „Щурче”. Кризата във финансирането и условията за съществуване на театъра и дава повод за тревожни въпроси към варненската общественост. (11) „Лирически звънтеж и необикновено поетическо сияние идват от постановката на варненци – „Бяла приказка” от Валери Петров, режисьор Райко Райков”. Така театроведа Чавдар Добрев оценява представянето на Детското театрално студио на Втория национален преглед на детско-юношеския театър и драматургия в Търговище.Неговата статия е озаглавена „Актуални въпроси на театъра за деца” (12) Както сам признава още в увода, прегледът „дава повод не само за конкретни оценки на театралните постановки, но и за редица разсъждения върху спецификата на детския театър, върху психическата нагласа и естетическата възприемчивост на малкия зрител върху естетиката на едно изкуство, което може да има огромно идейно-възпитателно въздействие...” Сред принципните въпроси свързани с естетиката на театъра за деца според Чавдар Добрев, първостепенно значение имат зрелищността („Убеден съм, че детският театър е една реална възможност да се изтъкнат

достойнствата на зрелищния, яркия, празничния театър.”) и играта. („*Основният закон на театъра за деца е стремежът към ярки, празнични представления, към зрелищност и осъществяване на игровия принцип*”). Но зрелището може да бъде богато постигано. Постигане във варненското участие с „Бяла приказка” е „поетически коментирано” зрелище.

Детското театрално студио се представя със спектакъла „Шестте пингвинчета” на Националния преглед на детско-юношеската драматургия за деца и юноши в Търговище. Вестник „Народно дело” публикува статията „За красотата у нашите деца. Впечатления от спектакъла „Шестте пингвинчета” на специалиста в областта на детското театрално изкуство Петър Филчев.(13) Неговите разсъждения върху театъра от деца, потвърждават позицията на братя Райкови. „*Това положение - пише авторът, не ни дава право да подвеждаме „Шестте пингвинчета” под общия знаменател на постановъчните проблеми в театъра за възрастни. Детското професионално студио не е професионален театър. Мисията на студиото е повече от подготовка на спектакъл: Това е естетическо възпитание чрез формите на изкуството. Едно постепенно, последователно обучение чрез сценично слово, чрез танца и пантомимата и чрез музиката. Един процес на приобщаване на най-малките към изящната словесност, към красотата на жеста, на общуването чрез художествени мисли, които без съмнение облагородяват душевността. На даден етап този тип естетическо обучение се превръща във факт на изкуството, придобива естетически стойности, притежава естетическо въздействие и естествено се довежда до публичност, както е при изкуството на професионалистите...*” По-нататък авторът се опитва да открие стъпките до тази публичност: подготовка на младите артисти за труд, който изисква много време и е съобразен

с подмяна на децата-артисти; съобразяване със спецификата на преварителната работа за бъдещия спектакъл, която определя неговата стилистика. Това на езика на братя Райкови означава преработване, адаптиране на текста, създаване на сценография, която не се стреми да следва авторския сценарий. А по-скоро тя е „*повод за нещо друго, а истинската цел е спояването на отделните интермедии, на етюди, откъси, на забавни отклонения*” - стилът на „Щурче”. „*...идеята на „Шестте пингвинчета” е друга. Тук липсва поуката, която намираме в други пиеси на Б. Априлов. „Шестте пингвинчета” на Борис Априлов е развлекателен, забавен спектакъл. Изкуството е радост и наслаждение. В него присъстват шеговитостта, наивното изсмиване, алогизмът на поведението, детското осроумие и в крайна сметка очарователната игра на малките изпълнители...*”) Намирам, че тази статия е своеобразно включване в дискусиата за „професионализма” като критерий в самодейното/любителското творчество и в частност към детското театрално изкуство. (Протоколите от художествения съвет на театъра, на който се обсъждат „Шестте пингвинчета” ,са илюстрация на срещата-сблъсък на критериите на професионалното със спецификата на детския театър) „*Ако срещнем спектакъл с подобна структура, изграден от актьори-професионалисти, без съмнение щяхме да бъдем строги към сценичните им резултати. Но при „Шестте пингвинчета” просто задачите на естетическото възпитание на децата, тяхната готовност за изкуство - един дълъг и труден процес - ни отнема правото да търсим това, което е присъщо и задължително за професионалния театър.*” За първи път в тази статия се насочва вниманието към най-същественния компонент от детското театрално изкуство – детето, и то не само като зрител, за да се защити „*природата и възможностите на малките артисти*”. Следвайки тази логика, авторът се приближава до същността на уникалния театрален експеримент на братя Райкови -

синтезът на изкуствата, който е инспириран от детското естетическо съзнание. *„Но все пак това е един значителен и вече успешен експеримент, който крие много надежди за развитието на нашето детско театрално изкуство. Мисля, че значението на спектаклите на заслужилите деятели на културата братя Райкови трябва да се разглежда на по-широка основа. Сами по себе си те представляват вече ценен опит и достижения в областта на естетическото възпитание на подрастващите. Това, което се е смятало за художествена самодейност по пионерски домове и други културни средища, вече е получило естетическо самочувствие и театрална публичност. Варненският драматичен театър разполага с художествени ценности, със сценични резултати от особен порядък, които с гордост може да покаже и пред други национални култури. Защото става дума за самобитен, за оригинален принос в изкуството от деца за деца.”* Авторът оценява високо постиженията на спектакъла „Шестте пингвинчета”: музиката на композитора Петър Ступел; сценографията на Д. Райков „пъстроцветна и подвижна, въпреки бялата тоналност”; подробно разработената пластична партитура на шестте пингвинчета. Росица Бърдарска в сатията „Приказка без край” в списание „Знаци” от 2006 потвърждава с факти сбъдването на предвижданията на проф. Мандаджиев. Петнадесет от „щурчетата” стават професионални актьори, сред които са Христо Колев, Иван Станев, режисьор и драматург, Мариус Куркински. В интервюто с Данаил Райков Росица Бърдарска търси отговорите на въпросите „Какво е „Щурче”, защо за него се говори със суперлативи и у нас, и в чужбина; защо спектаклите им се харесват на разнородна публика? *„Не знам, отговаря Данаил Райков. Всичко това може да е истина, може и да е лъжа, но мисля, че „лудост” е отговорът. „Лудостта”, която е присъща на детето: то може да си говори само, безпричинно да ръкомаха, да се плези на огледалния си образ, на нас, възрастните, може да крещи като ненормално; обидено*

да се затваря в себе си и да изфантазира невероятно възмездие, може да си вярва на измислиците, като никой от нас. Струва ми се, че „Щурче” намери изразна форма на тази „лудост”, присъща на децата, но с дълбоки корени у нас възрастните”(13)

Постижение за артжурналистиката във варненските медии са статиите на Венета Терзиева, която търси в естетиката на театър „Щурче” обяснение на магическото въздействие на спектаклите. Двете заглавия „Разумните винаги са си траяли – отдадените са живеели” и „Театърът на братя Райкови” съдържат спецификата на *„неочакваните и изненадващи подобно на детската игра - наивна, чиста, увличаща именно с необичайното, с нелогичното – в противовес на света на хладния разум, правите линии и острите форми... Тази светла фантазия се материализира по великолепен начин – ефектът е като при мултипликационен филм, толкова всичко е разнообразно, динамично, толкова бързо се променя структурата на форми и фигури”*. Следва обширно интервю с режисьора Р. Райков, опит да бъде потърсен ключът за въздействието. Съществено е, че преди да говори за естетическите измерения на спектаклите, режисьорът въвежда темата за етичните ценности на театралната общност, именувана „Щурче”: *„Твърде много се говори за колективния образ на работа в театър „Щурче”. И това не означава само факта, че една кукла се разиграва от много хора. Или пък, че всички от състава са и артисти, и осветители и художници, и сценини работници. Най-важното е, че съществува колективно мислене за изкуството. На чигите стоят артисти не по-малко добри от тези на сцената. Но всички странно много обичат своя театър и се стараят да работят така, че да опазят завоюваното признание. Това чувство за отговорност не се декларира от сцената. Но от всеки спектакъл, въпреки слабостите и увлеченията, лъха висока театрална етика, която заразява и респектира...”(14)*

Интервютата, които са част от журналистическите публикации, съдържат ценен материал за творческия процес и педагогиката на творчеството, създадена от братя Райкови. Сред тях се откроява разговорът на Нина Локмаджиева с братя Райкови, предизвикан от въпросите: **Няколко десетилетия вие зидате с кукли и детски ръце една постройка на духа, която ще си позволя да нарека света на братя Райкови. Кой населява този свят? В условията на вашия свят по какви закони се развиват нещата? Предпочитате да бъдете по-скоро едно училище по театрален усет, отколкото печеливша фирма? При всичките ви пътувания в годините и пространството кой е основният стълб на вашата трупа, кой е законът на „Щурче“-то, законът на света на братя Райкови? На този последен въпрос отговаря Райко Райков: „*Законът на театър „Щурче“ е да пази и съхранява поетичния свят на детето, което всеки човек, независимо от възрастта носи в себе си*” (15)** Донка Христова публикува във вестник „Черно море“ разговор с Данаил Райков със заглавие „Щурче“ изпя своята песен докрай“. Вместо визитка към текста четем: „Преди 40 години братята Райко и Данаил – започнаха събитието, наречено „Щурче“. „Щурче“ остава трайна и неоспорима дияра в културния живот на Варна. Но театърът вече го няма – липсва сцена, героите му са уморени. В една от картините на Данаил Райков щурчето лежи мъртво сред цветя. Все ми се ще да вярвам, че то не е мъртво, че е само заспало.“(16)

Под заглавието „Не забравяйте цветя!": Детско студио към Драматичен театър представя премиера на „Шестте пингвинчета“ от Борис Априлов във вестник „Народно дело“ от 29.IV.1980 са публикувани отзивите на артисти от драматичния театър, които участват в спектакъла. На въпроса на журналистката Ст. Маринова: Какво мислят актьорите за пиесата и за своите „нови колеги“? **Катя Динева** отговаря: „*Тази постановка е геройство за братя Райкови, тъй като в нея участват всички деца (в студиото са 52), а репетициите на сцената бяха едва*

единадесет. Това зрителят няма да разбере, защото въпреки краткото репетиционно време изискванията за организация и дисциплина са изпълнени. А с децата е удоволствие да се играе. Те са импулсивни, органично влизат в играта. Вярват си...” Финалът на статията още веднъж напомня, че само големият актьор и детето имат дарбата да откриват естетическите стойности на света: „*Със смешна походка, която напомня тъжния малък човек от началото на века Чаплин, шестте пингвинчета - чипоносчета тръгват към зрителите. Тръгват в едно щастливо и трудно пътуване.*” (17)

Пътят до сцената или Детското театрално студио към Драматичния театър „Ст. Бъчваров“ в протоколите на художествения съвет на театъра в периода 1976 – 1999

С особена стойност за изследването на приноса на братя Райкови в детската театрална култура са протоколите от художествения съвет на Драматичния театър „Ст. Бъчваров“, които се съхраняват във Варненския държавен архив. Чрез тях става възможно да проследим трудния път, който изминават постановките на Детското театрално студио до сцената, сцена, която студиото дели с професионалния театър от 1975 до 1990 година. В неговия репертоар присъстват заглавията: „Бяла приказка“ - Валери Петров, 1975/1976, „Островът на човекоядците“ - Васил Цонев, 1977/1978, „Копче за сън“ - Валери Петров, 1978/1979, „Шестте пингвинчета“ Борис Априлов, 1979/1980, „Пиноккио“ Карло Голдони, 1980/1981, „Лунната стая“- Валери Петров, 1982/1983, „Приключения на тавана“- Рада Москова, 1983/1984, „Пук“ - Валери Петров, 1984/1985, „Пролет по никое време“ - Панчо Панчев, 1985/1986, „Стъпки по снега“ - Валери Петров, 1986/1987, „Джуджето и седемте Снежанки+1“- Стефан Цанев, 1987/1988, „Гори тилилейски“ - Елин Пелин, 1989/1990 и сборен спектакъл на 14.IV.1990, с който се закрива дейността на студиото. (18)

Професионалните критерии са определящи през целия процес на обсъжданията - от приемане на заглавието,

проектите за сценография, музикалното оформление, режисьорската концепция, избора на актьори от театъра, които да партнират на децата-актьори, до обсъждане на генералната репетиция и решението за приемането на постановката. Важно обстоятелство е, че обсъжданията вървят заедно със силни заглавията в репертоара на театъра. („Полет над кукувиче гнездо”, „Сако от велур”, „Опит за летене”, „Всяка есенна вечер”). Често в изказванията доминира висока степен на критичност, отсъства съобразяването със спецификата на театъра от деца за деца, както и с основната мисия, заради която е създадено Детското театрално студио. Протоколите реконструират изключителна пъстрота на мнения и аргументи, разположени между високата степен на критичност, на места надменно професионална, и спонтанно изразения възторг от постигнатото, доверие, грижа и съдействие за развитие на студиото. В участието на Райко Райков и Данаил Райков проследяваме отстояването на театралния експеримент – детето и театъра.

Когато се представят скиците за декора на спектакъла **„Шестте пингвинчета”**, режисьорът Р. Райков прави експликацията: **„Идеята, която е залегнала – любопитството на децата и опознаването на света. И когато попаднат в страшна ситуация, се разбира кой колко струва. Приятелството е важно нещо в живота.”** Мнението на режисьора Ст. Станчев е: „Това, че решавате цялото представление да бъде като сбор от атракции, едно благодарно решение, мисля че декорът е едно малко старомодно решение. Мисля, че пътят е илюстративен. По принцип харесвам арената, но допълненията отзад са бутафорни. Важно е и реквизитът също да бъде пречупен през цирка. Мисля, че е хубаво да помислите още малко и да потърсите едно ново решение на декора”. По-категорична в оценката си е художничката Кина Петрова: „Искам да кажа, че вече не ми се иска да зальгваме децата с фалшиви неща”. Репликата на режисьора Андрей Калудов оспорва тези мнения: **„Мисля, че не сте прави. Това е предназначено за деца, които трябва да ги**

учим на красота и на мен по линията на това, декорът ми харесва.” (19)

При следващото обсъждане доминира критиката на драматургичния материал. „Удовлетворява ме този театър. Неудовлетворен съм от драматургията. Време е студиото да се занимава със сериозна драматургия- драматична и психологична – децата имат сила за това...” (Цв.Цветанов,режисьор); „Тази пиеса е празният патрон в дейността на студиото.Но режисьорът и художникът привличат зрението със сценични жанрове.Втора част доскучава, защото не се играе нормален театър, липсва цирка... За развитието на студиото пътят избран сега е верен. Но на много места Р.Райков лишава децата от свежите им естетически реакции. Трябва да им даде повече свобода. Това влияе върху ритмиката на спектакъла. Много силна и много навреме е музиката” (Ст. Станчев, режисьор); „Борис Луканов, смята, че такава сериозна драматургия вече е играна. Засега тук му липсва. Не я намира за драматургия, а само благодарна за работа по отношение на сложна пластична клоунада...”; **„Студиото е богатство за театъра. Спектакълът няма основание и не трябва да претендира за драматургия...”** (А.Калудов, режисьор); **„Обучението на децата, любовта им към театъра - е богатство за тях... драматургията е слаба... Красимир е откритие, ценно за театъра.”** (Катя Динева, актриса). По-често актьорите правят „откритията” на децата с актьорски дарби. (20)

„Чак сега си давам сметка каква ценност за нашия театър е детското студио” казва актьорът Яким Михов по повод обсъждането на спектакъла **„Копче за сън”**, в който е изразена висока оценка на цялостния спектакъл. **„За кой ли път вече се убеждавам в огромната способност на братя Райкови да работят с деца”** (Ив.Йорданов, актьор). **„Мисля, че тази работа на детското студио е най-добре в сравнение всички останали. Главното качество е, че децата са искрени и естествени... Много ми харесва играта на децата. Те са непосредствени, това**

*поражава.” (Ст. Станчев, режисьор); „Винаги съм си задавал въпроса защо нашите артисти винаги говорят с децата като се вдетиняват” (Цв. Цветков, режисьор). Изказването на режисьора Райко Райков е същностно по отношение на защитата на театралния експеримент. Той формулира и извежда на първо място изискването към участниците в художествения съвет: „Искам първо да кажа, че работата на студиото не трябва да се приравнява с пиесите на театъра. Това, че има спектакъл, не е вярно. Има само навързване. Ние сега започваме да работим, да категоризираме. Финалът сега не е този, който ние мислим да е. Все още ние работим. Защо се отказахме от куклите? Децата още не са минали курс кукловодство... Много е тежко от страна на техника. Искам да изкажа благодарност към някои хора, които много ми помогнаха в процеса на работа. Помогнаха ми много актьорите Ст. Станчев, проф. Мандаджиев. Има много неща, които запомних, но за утре не могат да станат.”(21) Съзвучна с тази аргументация откриваме в протокола на художествения съвет от 19 юни 1984 за приемане на скиците за декора на спуктакъла „Пук”. Райко Райков изразява своята режисьорска концепция, която е формирана и успешно осъществявана в пантимимния куклен театър „Щурче” в продължение на тридесет години. „Стремях се да включа опита си от „Щурче в срещата с професионалния театър. Придържам се за нейната натура” (22) Ключовата дума **приравнява** категорично не може да бъде критерий както при разглеждане и оценка на спектаклите на театъра и студиото, така и по отношение на творческия процес, самото създаване на спектакъла, в който децата участват със своите открития.*

Спорове предизвиква предпремиерното обсъждане на „Пинокио” изградена като пародия на операта. Райко Райков тръгва от идеята, по-близка на децата: „За мен операта е една преструвка. Аз внесох много бутафория, защото за мен операта е бутафория. Аз ще я изчистя.” Контрааргументите са различни: „Не

бива да се пародира. Напротив, колко е хубаво да се играе опера” (Цв. Цветанов, режисьор); „Децата не могат да пародират, нямат художествена сила за това..” (Ангел Карабашев, актьор); „Има недействителни мизансцени... На места децата добре пародират. На места играят лоши певци. В сцената „Палячо” като виц е преувеличена любовната игра... Много голяма работоспособност.” (Катя Динева, актриса). „Децата са чудесни. Много труд е положен, но куца драматургичната част...” (Сава Георгиев, актьор). Актьорът Борис Луканов отново припомня безспорната истина: „Голяма критика, а не си даваме сметка, че са деца. Забележките са в късен период.” На финала на своето изказване режисьорът Ст. Станчев казва: „Луканов е доста снизходителен. Но критерият към братя Райкови да расте. Има една интересна идея, която не е доведена до професионален вид.”(22)

В обсъждането на репетицията на „Лунната стая” (23) участва и Валери Петров, автор на пиесата: „Основното ми чувство е на **задоволство и благодарност. Представлението е коствало голям труд и всеотдайност. Мисля, че основната атмосфера на пиесата е и вътре в спектакъла. Много са стабилни отношенията между човека с цилиндъра и детето. Не е необходимо допълнително драматично нтоварване. Радвам се, че Илия Пенев е направил основното. Декоративното оформление ми се видя хубаво и чисто, истински поетично. Благодаря на всички!”** Актрисата Анна Феликсова само с едно изречение изразява оценката на спектакъла: „Благодаря ви за естетическото удоволствие”. Актрисата Катя Динева, която е в актьорския състав на някои от спектаклите на студиото, намира, че: „Всичко е направено с много вкус. Новото попълнение е удачно. Съвсем искрено поздравявам и Илия Пенев. Това представление носи предишните качества на студиото, но има и нещо ново.” „Спектакълът има атмосферата, присъща за Валери Петров. Всичко ми допада. Желая „на добър

час”на студиото” (Яким Михов, актьор). „Присъединявам се към хубавата оценка. Голмо естетическо удоволствие ми достави гледането на този спектакъл. Сигурен съм, че този синтетичен спектакъл ще се гледа с голямо удоволствие от децата, а и от възрастните. Пожелавам успех на колегите-създатели на този спектакъл” (Ангел Ламбев, актьор). В изказването на Райко Райков доминира удовлетвореността на педагога-режисьор, който в лицето на Илия Пенев открива нещо повече от актьорско участие: *„Искам първо да благодаря на Илия Пенев, който се оказа и чудесен педагог, човек, който добре работи с децата, и главно – обича ги. Децата нямаха представа от балет, те значително напреднаха и ще напреднат повече. Оценявам високо и работата на сценичния персонал.”* Още една отлика професионален-детски театър. Режисьорът не е длъжен да обича актьорите, но една от дарбите на режисьора в детския театър е да обича децата.

В обсъждането на генералната репетиция на „Приключение на тавана” се признава успешното театрално развитие на студиото. „За първи път на живо гледам пиесата. Приветствам отиването към мюзикъл. Очарованието на представлението е голямо.” (А. Ламбев, актьор. Илия Пенев поставя акцент върху постигнатото: *„Великолепна е работата на художника. Много са решенията и мизансцена, които ми харесват и ме радват. Знам, Райко, че ти работиш над спектакъла до последното представление и ти препоръчвам да ги предупредиш да изчакават реакциите на зрителите, които ще бъдат шумни.”* Влади Анастасов-диригент благодари за високите оценки на музикалните постижения на децата. „Много песни изпяхме – от Моцарт до народните. Децата много бързо навлязоха в характеристиката на малките песни. Доволен съм от децата. Много са интелигентни. С Райков следихме непрекъснато процеса у децата...” Сия Папазова, драматург на театъра, оценява високо музикалната част и работата на художника. *„Райко отива още по-напред от*

„Лунната стая”, но мисля, че има крачка назад с актьорската работа с децата. Естественост е необходима не само на сцената, но и в живота..” „Братя Райкови отново ни очароват с работата с децата и онова, което са постигнали е хубаво. Имам повече изисквания към словото...” е мнението на Катя Динева.(24)

Опитах се да подреда малка част от признанията за приноса на братя Райкови – художествен и педагогически. Не искам да вярвам, че Данаил Райков е прав, когато написа през 2001 година: *„Да убиеш Щурче” Театър Щурче живя от 1959 до 1999 г. във Варна. Първо изгониха Щурче от репетиционната зала – в нея направиха стриптийз бар. После закриха клуба ни в мазето на Дома на транспорта, където с щурчетата майсторяхме куклите и декорите. Там направиха кръчма. Накрая взеха и сцената, на която изнасяхме спектаклите. Дадох я под наем на една църква. А брат ми беше пенсиониран от Варненския драматичен театър, където водеше детското театрално студио. Така дойде смъртта на театър Щурче”*(4)

1. Матеева, Ел. „Песента на Щурче”, в-к „Култура”, бр.5 от 12.02.2010, с.3
2. Йорданова, Р. Идеите на движението „Знаме на мира” в творческата биография на куклено-пантомимен театър „Щ У Р Ч Е”: Окръжен център „Знаме на мира”, 1984, 36 с.; Йорданова, Р. „Детето и художественият синтез”// Детство и творчество. Научно-практическа конференция: Център „Знаме на мира”, София-Шумен, 1989, с.43-54.
3. Представителен пантомимен куклен театър ЩУРЧЕ 1959 – 1984. Изд. Дом на работниците от транспорта „Ернст Телман”- Варна, 50 с.
4. Данаил Райков *живопис*, каталог на изложба, 2001, 20 с.
5. Джурова, Р. Мисли за драматургията на кукления театър. // „Художествена самодейност”, №4, 1976, с.35
6. Джурова, Р. Първи самостоятелен празник на куклено-театралната самодейност

- Хасково'76 //„Художествена самодейност”1976, №7, с.15-17
7. Първанова, Д. „Най-добрите”// „Художествена самодейност”, №7, 1976, с. 18-19.
8. Атанасова, Н. Нови тенденции.// „Художествена самодейност”, №6, 1978, с.6-8
9. Атанасова, Н. Тематични и стилови особености на най-новата куклена драматургия.// Театър, №4, 1979, с. 34-36
9. Гераскова, Св. Деца в театъра.// „Народна култура”, №8, 23 февр.1979, с.
10. Гераскова, Св. Аплодисменти за „щурчетата”/ Светла Гераскова. // Н а р д е л о (Варна), №156, 27 септ.1979; Гераскова, Св. Извадени от тъмнината и осветени / Н а р д е л о (Варна), №145,24 юли 1990; Гераскова, Св. Като в приказките: Представяме ви театър „Щурче”- лауреат на Димитровския комсомол за литература и икуство // П у л с, №30, 28 юли, 1981; Гераскова, Св. Това тъжно „Щурче”// Варненска дума, №20, 17 май 1991
11. Добрев,Ч. Актуални въпроси на театъра за деца//„Театър”,кн.8, август, 1976,с.13-16
12. Филчев,П. За красотата у нашите деца. Впечатления от спектакъла „Шестте пингвинчета”. //„Народно дело”,№105, 1 юли 1980
13. Бърдарска, Р. Приказка без край...: за братята Данаил и Райко Райкови и театър „Щурче”, който се роди, стана легенда, отиде си кротко...и възкръсна отново. //„Знаци”,2006, №2-3, стр.118-130
14. Терзиева, В. Разумните си траят, отдадените живеят: 40 години талантиливо новаторство на братя Райкови и пантомимен куклен театър „Щурче //К И Л (Варна), №15 ,окт.1999, с.1,6.
15. Локмаджиева, Н. Законът на „Щурче”- то. //Народно дело (Варна), LI,№93, 23 април, 1994,с.3
16. Христова,Д. Художникът Данаил Райков пред „Черно море” „Щурче”изпя своята песен докрайв. //Черно море, №249, 26.X.1999
17. Маринова,Ст. Не забравяйте цветя!: Деско театрално студио към Драматичен театър представи премиера на „Шестте пингвинчета”от Борис Априлов. //„Народно дело”,№69, 29.IV.1980
18. ЛЕТОПИС 85 ГОДИНИ Драматичен театър „Стоян Бъчваров”- Варна,съст.Агл.Стефанова, Варна,изд. Славена, 2006
19. Протокол от 05.03.1980, фонд 513,оп.3, а.е.13, с.124
- 20.Протокол от 25.IV.1980, фонд 513, оп.3, а.е.13, стр.141
21. Протокол от 13.IV.1979,фонд 513,оп.3, а.е.13, стр.84-87
22. Протокол от 19 юни 1984, фонд 513,оп.3, а.е. 15 стр.49-50
23. Протокол от 21.IV.1981, фонд 513, оп.3, а.е. 14, стр.28-29
24. Протокол от 17.09.1983, фонд 513,оп.3, а.е.№15, стр. 89-91

За контакти:

проф. д-р Росица Йорданова
ВСУ „Черноризец Храбър”
e-mail: rossiord@yahoo.com